

pen a hozzászólók figyelmeztettek a túlrészletezés veszélyeire, a fölösleges munkát igénylő bontásokra. A felszólalások többnyire kitértek a jelenlegi gyakorlatban nem használt adatsoportok meghatározásainak kérdéseire is — különösen a nem hagyományos dokumentumok számbavételéről alakult ki élénk vita. Határozott, világos elképzelések hangzottak el arról is, hogy az adatszolgáltatók ezekből az adatsoportokból mely tárgyköröket és milyen részletezéssel látnának szívesen a készülő szabványhoz remélhetőleg egyszer majd hozzáigazított könyvtárstatisztikai rendszerben.

A leggyakrabban hangoztatott vélemény az volt, hogy a jelenlegi adatgyűjtésekből főként a könyvtár költségvetésének adatai hiányoznak szembetűnően — ezekben ugyanis most csak az évi állománygyarapításra fordított összeg szerepel. (Ami már csak azért is fogyatékosága a hazai könyvtárstatisztikának, mert a nemzetközi évkönyvekben az évi költségvetés teljes összege, valamint a személyi kiadásokra, illetve állománygyarapítási összegre bontott részletezése az alapadatok közé számít.)

Másnap a tanácskozás két szekcióüléssel folytatódott: A szakkönyvtári szekció résztvevőinek *Molnár Attila*, az Egyetemi Számítóközpont munkatársa ismertette a szakkönyvtárak teljes körére kiterjedő adatgyűjtés kérdőívének kitöltési módját, és válaszolt a vitás pontokkal kapcsolatos kérdésekre. A közművelődési könyvtári szekció ülésének bevezetője pedig a *Településeink könyvtári ellátása* (TEKE) c. kiadvány kérdéseivel foglalkozott. Áttekintette egyrészt az immár tizedik évfolyamába lépett adatgyűjtemény történetét, szerkezeti változásait, másrészt hangsúlyozta, hogy a további fejlesztés kérdései elválaszthatatlanok a TEKE alapjául szolgáló közművelődési könyvtári statisztikai rendszer bővítésének, átalakításának lehetőségeitől. Amíg ez bekövetkezik, a megyei könyvtári gyorsstatisztikák adhatnak — a hálózati nyilvántartások bővebb adatsoportjait felhasználva — lényegesen több információt a tanácsi közművelődési könyvtárakról. Ezután *Hajdú Géza*, a szegedi Somogyi Könyvtár osztályvezetője ismertette a megyei könyvtári gyorsstatisztikák adatközléseinek különböző formáit (lásd a következő cikkünket), majd *Békés György*, a Pest megyei Könyvtár igazgatója szólott arról, hogy a megyei könyvtári statisztikák összeállítása kétségtelenül aprókezes és költséges munka, haszna azonban igen nagy: fontos könyvtárpolitikai döntések megvitatásakor tárgyszerű, világos, nehezen cáfolható érvekhez juttatja a könyvtárvezetőket. A szekcióülés itt is a gyakorlati kérdések megvitatásával zárult.

Lakatos András

A MEGYEI KÖNYVTÁRAK STATISZTIKAI KIADVÁNYAI

Ha valaki át akarja tekinteni a megyei könyvtárak statisztikai publikációit, úgy érzi, sűrű erdőbe tévedt. Ebben a miniatűr dzsungelben csupa „egyedi” fa áll, összefüggő, egymást feltételező és kiegészítő *rendszerrel* nemigen beszélhetünk. Ezeknek a statisztikáknak pedig az volna a szerepük, hogy tovább bontsák a *Településeink könyvtári ellátása* („TEKE”) című, már tízéves múltra visszatekintő és szilárd rendszert alkotó KMK-kiadvány adatait. De többet is vállalhatnának ennél (vállal is elég nagy hányaduk): kiemelni egy-egy lényeges jegyet az adott területen, szembeötlővé tenni egy állapotot, jelenséget — segítve ezzel a főntartók és a megyei irányítás tisztánlátását a könyvtárügy valós megítélésében, a fejlesztő-ellátó tevékenység alakításában.

Nem kívánhatja senki, hogy eredményeinket ne emeljük ki. Természetesen szükség van erre is, ám legalább ilyen fontos — ha nem fontosabb —, hogy ahol hiba van, elmaradt az eredmény, elégtelen az ellátás stb., az is kiderüljön. Az elismerést „hívó” szövegek szerkesztése helyett át kell gondolnunk, hogy mi is a céljuk ezeknek a közleményeknek, mire jók a közölt adat- és viszonyszámok, táblázatok, elemzések, mert minden mérhető, számokkal kifejezhető — vagy legalább megközelíthető — jelenség, állapot, változás statisztikai szempontú feltárásának *módszerét* a feldolgozás célja szabja meg. Azt is, hogy *mit*, s azt is, *hogyan*, milyen formában publikálunk.

Tanulságos volna fejlődésükben megvizsgálni a megyei könyvtárak statisztikai publikációit, de talán fontosabb a ma gyakorlatát megismernünk. Ezért most megpróbálom bemutatni az utolsó lezárt évről megjelent közleményeket.

Hasonlóságok és eltérések

Kezdjük a legszembeötlőbb sajátosságukkal: hol, milyen formában jelennek meg. Hat megye — Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Fejér, Hajdú-Bihar, Komárom

és Tolna — a többé-kevésbé rendszeresen megjelenő *folyóiratában*, könyvtári híradójában tette közzé 1977. évi statisztikáját.

Kilencben — Bács-Kiskun, Baranya, Békés, Pest, Somogy, Szolnok, Vas, Veszprém és Zala megyében — célszerűbbnek láttak *önálló kiadványt* közzétenni.

A kaposváriak és a szombathelyiek az önálló füzet mellett a híradójukban is jelentettek meg szöveges összegezést az 1977-es évről. A veszprémi önálló kiadvány pedig nemcsak a könyvtári adatokat közli, hanem a megye minden közművelődési intézményének főbb teljesítményadatait is.

Az *önálló* kiadványban való megjelenetés hívei szerint így jobban kiemelődik a közlemény orientáló jellege, célja. A másik csoport viszont azt vallja, a folyóiratban való fennmaradás esélyei jobbak, hiszen a periodikumokat — remélhetőleg a híradókat is — az igényesebb könyvtárak beköztetik, tehát ezek állományukba kerülnek. A híradók természetesen eljutnak a főntartókhoz is, és a tájékoztatás-befolyásolási cél így szintén megvalósul. Szeptember elejéig még nem jelent meg négy megye — Győr-Sopron, Heves, Nógrád és Szabolcs-Szatmár — 1977-es adattára. Az ok a sokszorosítás elhúzódása. A késedelem — sajnos — nagyban veszélyezteti az összeállítás értékét. *Nem feltétlenül szükséges azonban minden könyvtári adatot és indexet évenként közzétenni.* Egy részük ugyanis egyik évről a másikra esetleg olyan csekély mértékben változik, hogy megalapozott következtetésekre nem ad módot. Ami azonban megjelenik, annak idejében kell napvilágot látnia, hiszen az átfutási idő ez esetben nagyon lényeges.

A közölt adatok *részletessége* szerint is képezhetünk csoportokat: városok, járássok, esetleg körzetek szerint összesített adatokat tett vagy tesz közzé: Borsod-A.-Z., Fejér, Szabolcs-Szatmár, Vas és Veszprém megye. Közöttük nagy eltérések vannak. Mert például amíg Fejér megyében az 1977-es év tanácsi könyvtári eredményeit csupán hétféle adattal jellemzik, addig Vas vagy Veszprém sokkal bővebben adatozza és viszonyítja mindezt. A Borsod és a Szabolcs megyei kimutatások pedig lehetővé teszik az időbeli összehasonlítást is, mert újra közlik a megfelelő, 1976-os adatokat.

Úgy vélem, a nagyobb egységeket összefogó, esetleg csak megyei adatokat és viszonyszámokat tartalmazó közlemények szűkebb körű érdeklődésre tarthatnak számot, s elsősorban a megyei, a városi és a járási irányító szervek, valamint természetesen az ezeken a szinteken dolgozó könyvtárosok munkaeszközei.

A többi megyei kiadvány minden *önálló* intézmény adatát közzéteszi, sőt a baranyai, komáromi, somogyi, tolnai és a zalai figyelme *valamennyi szolgálati helyre* kiterjed, tehát a letételekre is.

Nagyobb részük közli a tanácsi és a szakszervezeti könyvtárak adatait is, mégpedig vagy külön-külön táblázatokban, vagy helységenként egymás alatti sorokban, és településenként, illetve közigazgatási egységenként összesítve.

Ami a *szerkezeti felépítés*ét illeti, lényegében két változattal találkozunk: Az egyik követi a közigazgatási tagozódást, és ezen belül a könyvtárakat városenkénti, járásonkénti betűrendben sorolja föl, a másik — a központi kiadvány, a TEKE mintájára — a lakosságszám, illetve az üzemi dolgozók számának csökkenő rendjét követi.

Az utóbbi megkönnyíti a hasonló lélekszámú települések, üzemek könyvtári eredményeinek összevetését. Az első változatban ez nehézkesebb, viszont az egyes járássok településszerkezeti, ellátottsági stb. jellegzetességei talán jobban érzékelhetők. Nagy különbségek vannak a kiadványok között abból a szempontból is, hogy a táblázatokhoz közölnek-e vagy sem *szöveges értékelést*, elemzést, illetve milyen mélységben vagy részletességgel teszik ezt. Néhány, bevezetőnek is tekinthető szöveges rész megadja a viszonyszámok számítási módját, értelmezését, ami természetesen szintén hasznos. Kiemelkedők a Veszprémi Megyei Könyvtár évkönyvében közzétett elemzések, például Halász Béláé a legutóbbiban. Ez azonban tulajdonképpen már inkább könyvtártörténet, amely — az említett esetben — három évre tekint vissza.

Az adatokat község- és (vagy) üzemsorososan is részletesen közlő 11 megyei kiadvány tüzetes ismertetésére nem térhetek ki. Ellenben tanulságos lehet, ha a közölt adatfajták és indexek tekintetében összevetjük némely sajtóságukat az alaplúnak tekinthető TEKE-vel.

Bács-Kiskuntól Zaláig

A Bács megyeiek füzeté 4 kiemelt adat és 3 viszonyszám segítségével hasonlítja össze az 1973. és az 1977. év eredményeit. Ennek következtében a közlés kevésbé árnyalt, de a nagyobb időköz miatt karakterisztikusan érzékelhető a fejlődés. Nem kis nehézséget okozhatott az időközben bekövetkezett közigazgatási változások torzító hatásainak kiszűrése is a statisztikából.

Baranya 11 számadat és négyféle index tükrében mutatja be könyvtárainak 1977. évi tevékenységét. A közzétettek azonosak a TEKE-vel, amelyben legutóbb 15 adat és 11 index szerepelt.

A *Békés* megyeiek még szerényebben válogattak a szokásos jellemzőkből: 5 adattal, 4 viszonysszámmal dolgoznak. Ezek között azonban szerepel a kívánatos könyvtári alapterület és a jelenlegi alapterület aránya. Az összeállítás feltünteteti a zenei és az ifjúsági (pontosabban: gyermek-) részlegeket is. És még egy, nyilván ösztönző többlet: a könyvtárak különböző szempontok szerint megállapított „helyezési sorrendje”. Például az állomány, a beszerzési kvóta, az olvasók száma, szálalékaránya — összesen 9 szempont alapján. Külön kategóriák tüntetik fel a városi, a járási könyvtárakat, az önálló és a (szóhasználatuk szerint) félfüggetlenített, valamint a tiszteletdíjas könyvtárossal működő könyvtárakat.

A *Csongrád* megyei táblázatok rovatai ez évben pontosan megegyeznek az országos kiadványéval. Többlet az összehasonlító adatokban van, s meglehetősen részletes szöveges elemzés mutat rá bizonyos fontos jelenségekre, összefüggésekre. Az elmúlt évben néhány egyéb adat is szerepelt a táblázatokban. Például a munkaórákra eső feldolgozási, a könyvtári órákra jutó kölcsönzési adatok. Ugyanígy a zárva tartások mértékét, okát, az alapterületi ellátottság arányait jellemző számok is.

A *Hajdú-Bihar Megyei Téka* 1978/1-es számában tőmör és lényegre törő szöveges elemzés vezeti be az adattárat, amely két fő részből áll. Az elsőben ötféle adat és ugyanennyi index segítségével összehasonlíthatók a városok és a járásek 1976—1977. évi eredményei. A második, a részletes bontás a központi könyvtárak 8 adatát és 6 viszonysszámát tartalmazza. Közöttük szerepel az alapterületi „norma” és közvetlenül mellette a tárolási index. Tanulságos így együtt látni a két adatot. A közlemény egyébként kizárólag a tanácsi könyvtárak statisztikáját tartalmazza, a külön cikkben közötti szakszervezeti adatok csak megyei összesítést alkotnak.

A *Komárom* megyei statisztika csupán 4 adatot közöl (intézményszám, állomány, olvasók, kölcsönzött kötetek), ám ezeket minden könyvtárról. Összeállítói indexet csak a megyei „összesen” soral képeztek, éspedig 9-félét. Ezek a TEKE régebbi viszonyító adataival azonosak.

A *Pest megyei könyvtárak 1977. évi főbb statisztikai mutatói* c. kiadvány négy részre tagolódik, és helységnev-mutató is kiegészíti. Az első rész a tanácsi, a második a szakszervezeti, majd az iskolai könyvtárak, végül a három hálózat szolgálati helyeinek együttes eredményeit tartalmazza. A jellemzést 19-féle számadat és hétféle index szolgáltatja. A kiadvány az általános használatosokon kívül foglalkozik az alapterületi ellátottsággal, megadja az általános iskolások számát és beiratkozási százalékát (a tanácsi könyvtárakba beiratkozottakat is!), közli a rendezvények számát, továbbá mint a könyvtárügy fenntartói támogatásának igen jellemző mutatóját: a könyvtárak költségvetési összegét terv- és tényszám formájában. Végül a lakosokra, üzemi dolgozókra, illetve tanulókra jutó költségvetési hányadot is.

A *Somogy* megyei önálló kiadvány nyolcféle adatot és ötféle indexet használ. Tartalmazza a tanácsi és a szakszervezeti könyvtárak adatait, majd a két hálózatát összesítve, végül a gyermekrészlegek főbb jellemzőit közli. Különleges nincs a kimutatásokban, „legfeljebb” a kiváló eredmények, amelyek még akkor is feltűnnek, ha az ember nem ilyen természetű összehasonlítás kedvéért néz bele a statisztikába. A kiadvány rövid bevezetőjén kívül egyébként a Somogy megyei híradó is közöl szöveges értékeléseket az előző évről.

A *Szolnok* megyei, igen szép könyvtári eredményeket feltáró kiadvány szerkezete — bevallom — először némi fejtörést okozott, de a hozzáfűzött magyarázó szövegek segítettek az eligazodásban.

Az első táblacsoport a járáseknek és a városoknak a város környéki községekkel együtt megadott 13 adatát és 5 mutatószámát tartalmazza. Itt összehasonlítások is vannak az előző évvel. A másodikban a városokban működő tanácsi és szakszervezeti könyvtárak három adattal jellemzett együttes eredményei szerepelnek. A szakszervezeti hálózat adatai egyébként csak itt található meg, feltehetően azért, mert szerepük a városok üzemeiben a leglényegesebb. A harmadik táblázat ismét városi, járási sorokat tartalmaz — nyolcféle indexszel —, valamint az ezek alapján felállított „rangsort” is közli. Érdekes és egyben közérdekű eljárás a kétféle beszerzési kvóta szerepeltetése: Az egyiket a könyvekre fordított Ft-okkal, a másikat az összes beszerzett dokumentum forintértékével számították ki. A különbség jelzi, hogy fontos kérdésről van szó, amellyel foglalkozni kell. A negyedik táblázat a gyermekek ellátását tükrözi. Figyelmet érdemel, hogy itt eyebek között feltüntetik a felnőttek könyvtárhasználati gyakoriságát is, ami jó összehasonlításra ad alkalmat a két korosztály között. A következő csoport a községsoros bontás. Ez kevésbé részletező, 5 adattal és 5 indexszel dolgozik. A hatodik táblacsoportban — szemben az előzővel — csak a központi könyvtáraknak — a fiókok nélkül számított — adatai, viszonysszámjai

szerepelnek. Ez a rész kimutatja, mekkora a központi intézmények részesedése a település teljes könyvtári rendszerének eredményeiből. Eltérő a megszokott TEKE-mutatóktól az egy órára jutó látogatók száma, valamint a meglévő, illetve a kívánatos alapterületi és létszámadat.

A *Tolna* megyeiek a megyei híradóban tették közzé területük adatait. Első táblájuk város-, járás-, illetve körzetsorosan 4 számadatot és 3 indexet tartalmaz. A második ugyanezeket összeveti az előző évekkel. A következő táblázatok pedig e kiemelt adatokat járásonkénti csoportosításban, községsorosan tartalmazzák. Külön táblázatot kaptak a különleges helyzetű dombóvári városkörnyéki közigazgatási rendszer könyvtárai. Az adatok csak a tanácsi hálózatot mutatják be. Ugyanebben a lapszámban egyébként a dombóvári körzet teljes könyvtárügyéről példaszerű elemzés olvasható egy szakfelületesi vizsgálat alapján. Megtaláljuk a folyóiratban a szakszervezeti könyvtárak 1977. évi tevékenységének bemutatását is. Ebben a rendezés elvi alapja a szakmák szerinti csoportosítás. Táblázatai 5 számadatot és 3 viszonyszámot tartalmaznak. Mindkét hálózat éves eredményeit szöveges értékelés teszi szemléletesebbé.

A *Vas* megyei kiadványról itt tulajdonképpen nem kellene szólnom, hiszen abban az értelemben nem részletező, hogy település- vagy üzemsorosan feltárná minden egyes könyvtár vagy éppen szolgálati hely adatát. (Úgy értesültem, hogy ezt ott a járási könyvtárak adták közre.) Az összeállítás azonban figyelemre méltó, nemcsak az eredmények, hanem a világos, áttekinthető szerkezet miatt is. Az első tábla együtt közli a városok, községek összesített adatát, mégpedig tanácsit és szakszervezetit együtt, s a közölt 5 adatot és 7 viszonyszámot országosan is megadja. Ezután külön a szakszervezeti, majd a tanácsi tábla következik. Az utóbbi 12 adatot és tízféle indexet tartalmaz. A „B” típusú és a körzeti könyvtárak vonatkozásában a központi könyvtárak fontos adatait szintén külön táblázat tárja föl. Végül — a TEKE mintájára — lakosságszám-kategóriákba összesítve a községi könyvtárak adatai zárják a táblázatok sorát. A szöveges értékelést — hálózatonként külön-külön — a megyei könyvtár folyóiratában adták közre. Mindhárom jól kiemeli a lényeges mozzanatokat.

A *Zala* megyeiek — nem kis munka lehetett! — mind a 271 tanácsi szolgálati hely 15 adatát és 6 mutatószámát közreadták. Mivel a statisztikai alapjelentések ezt lehetővé teszik, a TEKE-ben szokásos adatokon kívül közlik a heti nyitvatartási napok és órák, a törölt kötetek és az időszaki kiadványok számát is. (Egy, a városi, a járási, illetve a körzeti „összesen” sorokat együttesen is feltüntető táblázat még könnyebbé tette volna az áttekinthetést.) A füzetben közölt tartalmas bevezető a tanácsi hálózat 1977. évi tevékenységének értékelését adja.

Győr-Sopron megyéről csak az 1974., *Nógrádról* az 1975. évről készült összeállítást láthattam. Ezeket nem volna helyénvaló összevetni az 1977-esekkel. *Heves* megyének szintén az 1974. évi statisztikai kiadványa a legfrissebb kézbe vehető dokumentum. A készülő 1977. évi hevesi adatlapok gyűjtik az újabbban már másutt is megtalálható heti nyitvatartási órák, a törölt kötetek, a periodikumok számát, valamint a könyvtárosok iskolai végzettségét közlő adatokat is.

H a j d ú G é z a

Kitüntetések

A kulturális miniszter a SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT kitüntetést adományozta eredményes munkája elismerésül az 1978. évi Országos Múzeumi és Műemlék Hónap alkalmából *Horváth Aurélné dr. Moskovszky Évának*, a Magyar Nemzeti Múzeum főkönyvtárosának, *dr. Tihanyi Tibornénak*, a Budapesti Történeti Múzeum könyvtárosának, *Tóth Györgynének*, a váci Vak Bottyán Múzeum könyvtárosának; a műszaki könyvnapok alkalmából *Széphalmi Istvánnénak*, a szolnoki Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár osztályvezetőjének, *dr. Varga Sándornak*, a Törökszentmiklósi Városi Könyvtár igazgatójának; az Eötvös Művészeti Együttes „Bartók Béla” Ének-kara fennállásának 30. évfordulója alkalmából *Kovács Ilonának*, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetőjének; nyugállományba vonulása alkalmából *dr. Szabad Györgynének*, az Országos Széchényi Könyvtár csoportvezetőjének.

Az oktatási miniszter a Pécsi Tanárképző Főiskola fennállásának 30. évfordulója alkalmából *Romhányi Lászlónak*, a főiskola könyvtárosának a KIVÁLÓ MUNKÁÉRT kitüntetést adományozta